

9. Гетьманчук М. Проблема належності фондів Кременецького ліцею у відносинах української СРР з Польщею в 1921-23 рр. // Місто Кременець в історії освіти, науки, культури: Матер. міжнар. конф. 23-24 травня 2002р. – Кременець, 2002. – С. 88-96.
10. ДАТО, ф. 131, оп. 1, спр. 2, 20 арк.
11. Фонди ККМ, од. зб. LXXXIII, 3, спр. 1055, 12 арк.
12. Фонди ККМ, од. зб. LXXXIII, 5, спр. 1057, 12 арк.
13. Фонди ККМ, од. зб. LXXXIII, 9, спр. 1061, 30 арк.
14. Фонди ККМ, од. зб. СXXXI, 2а, спр. 1063, 5 арк.
15. Фонди ККМ, од. зб. LXXXIII, 9, спр. 1061, 30 арк.
16. Poniatowski J. Liceum Krzemienieckie: dawne zadania – nowe obowiązki. // Zycie Liceum Krzemienieckiego: organ Liceum Krzemienieckiego. – 1931. – №7. – Rok III. – S. 1-27.
17. Z calego Wojewodstwa. Krzemieniec. // Dziennik Wolyński. – 1923. – №22-23. – S. 8.
18. Фонди ККМ, од. зб. 39556, спр. 4048, 150 арк.
19. Nowe eksponaty i depozyty w muzeum ziemi Krzemienieckiej. // Zycie Krzemienieckie. – 1938. – №18. – Rok VII. – S. 443-445.
20. Фонди ККМ, од. зб. СXXXIV, 9, спр. 1183, 16 арк.
21. Nowe eksponaty i depozyty w muzeum ziemi Krzemienieckiej. // Zycie Krzemienieckie. – 1938. – №18. – Rok VII. – S. 443-445.
22. Оболончик Н. Волинський науковий інститут при Кременецькому ліцеї (1938-1940 рр.) // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету. – Вип. 7. – Луцьк, 2002. – С. 85-87.
23. Фонди ККМ, од. зб. ССXXXIV, 10, спр. 1184, 10 арк.

Obolonchik N. G. "Volyn Athens" in Kremenets: historical heritage and the use of traditions.

The article highlights the main issues of Kremenets institutions that operated in the buildings of the Jesuit College from the beginning of the XVIII century and until today. The short description of the architecture of buildings, and the history of schools functioning is given. The basic educational activities are disclosed, the educational process and ideological orientation of each institution is briefly described. Traditions of the continuity of educational centers and their succession are observed.

Key words: education, science, architecture, educational process, education, school, lyceum, school, institute, academy, museum, lesson, group, teacher, student, traditions, succession.

Оболончик Н. Г. "Волинские Афины" в Кременце: историческое наследие и использование традиций.

В статье отражены основные вопросы деятельности учебных заведений Кременца, которые функционировали в корпусах Иезуитского колледжума с начала XVIII в. к современному времени. Подана краткая характеристика архитектурных зданий, история возникновения и функционирования школ в этих корпусах. Раскрыты основные образовательные направления деятельности, кратко охарактеризован учебный процесс и идеологическое направление каждого учреждения. Прослежены традиции преемственности учебно-воспитательных центров и их правопреемство.

Ключевые слова: образование, наука, архитектура, учебный процесс, воспитание, школа, лицей, училище, институт, академия, музей, урок, кружок, учитель, ученик, традиции, преемственность.

УДК 94(477.43/44)

О. С. Юрченко

СТВОРЕННЯ І ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ПОДІЛЬСЬКИХ ЗЕМСЬКИХ ОРГАНІВ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Важливу роль у формуванні громадського суспільства займає розвиток самоврядних громад, і саме це є запорукою розвитку не лише окремого регіону, але й держави загалом. Опіраючись на це, на основі архівних матеріалів, досліджено передумови створення земських органів на території Подільської губернії на початку ХХ століття, охарактеризовано основні напрями діяльності, значення та результати роботи подільських земських органів на території краю.

Ключові слова: земства, губернія, реформи, указ, самоврядування.

Одним з найважливіших завдань розбудови державності сьогодні є формування громадянського суспільства та створення системи місцевого самоврядування. У зв'язку з цим сучасні дослідники все частіше звертаються до досвіду минулого, зокрема до вивчення історії земських установ, що функціонували в українських губерніях Російської імперії у другій половині XIX – початку ХХ століття. Питання створення та діяльності земських органів на території Подільської губернії вже привертало увагу таких вчених, істориків, як Т. М. Моїсєєва [1], О. Ю. Елина [9], О. В. Корзун [20], О. М. Завальнюк [21], Т. Р. Соломонова [22], але їх розвідки розглядали лише окремі галузі діяльності земських установ Поділля.

Джерельну основу пропонованої статті складають документи та матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО) [2-8] та Центрального історичного архіву України у м. Києві (ЦДІАУК) [10].

Мета дослідження полягає у розкритті основних напрямів діяльності подільських земських органів на початку ХХ століття.

Актуальність даної статті обумовлюється, насамперед, необхідністю розуміння і обґрунтування історичного значення сучасної системи місцевого самоврядування в українському суспільстві.

У середині XIX ст. Російська імперія, до складу якої входило 80 % українських земель, переживала глибоку кризу, суть якої полягала в невідповідності існуючих державних структур та суспільних відносин основним тенденціям світового розвитку, що утверджували нове буржуазне суспільство.

Дедалі очевидною ставала необхідність модернізації держави. Спираючись на прагматично налаштовані прошарки імперської бюрократії, Олександр II вирішив перейти до радикальних реформ.

У комплексі трансформацій Олександра II, які розпочалися після скасування кріпосного права провідне місце належало земській реформі 1864 року. Вона передбачала створення виборчих місцевих органів самоврядування – земств. Початок реформі поклало затвердження указом Олександра II 1 січня 1864 р. “Положення про губернських і повітових земських гласних” [1].

Але, не зважаючи на цей указ, земські самоврядування не були створені у 51 губернії [2, арк. 2], у тому числі і на Правобережній Україні. Причиною такої політики було побоювання російської влади, що земства можуть стати ще одним зряддям у руках антиросійськи налаштованої польської шляхти, яка посідала домінуюче становище на Правобережжі, а також Волині і Поділлі. Подібне застереження не було безпідставним – впродовж XIX століття, поляки яким наприкінці століття на території Подільської губернії належало 50 % приватних земель, неодноразово виступали як опозиційна сила щодо російського самодержавства [3, арк. 3]. Крім двох польських повстань 1831 р. та 1863-1864 р.р., мали місце конфлікти з приводу статусу безземельної шляхти, становища римо-католицької церкви та інші [4, арк. 1].

Лише 2 квітня 1903 р. було ухвалено “Положення про управління земським господарством у губерніях” до яких відносилася і Подільська губернія, воно вступило в дію у травні 1904 р. [5, арк. 11].

Відповідно “Положенням” створювалися комітети управління земським господарством, які отримали назву “куцях” земств [6, арк. 13]. Таке зневажливе формулювання зумовлювалося особливостями їх устрою: вони були позбавлені основи земської організації – самоврядування. Гласні (по два від кожного повіту) призначались міністром внутрішніх справ за поданням губернатора. Єдиною вимогою до гласних було проживання у повіті не менше трьох років та володіння оподаткованим на земські повинності нерухомим майном [7, арк. 5].

Згадуване вище “Положення про губернських і повітових земських гласних” так визначало завдання земських зібрань та управ: “I. Завідування майном, капіталами та грошовими зборами земства. II. Влаштування і утримання будівель, інших споруд, шляхів сполучення, що належать земству та утримуються за його рахунок. III. Заходи забезпечення народного продовольства. IV. Завідування земськими лікарнями та благодійними закладами; опіка бідних, невиліковно та психічно хворих, а також вбогих і калік; способи припинення злиденності; піклування про будівництво церков. V. Управління справами взаємного земського страхування майна. VI. Турбота про розвиток місцевої торгівлі і промисловості. VII. Участь, переважно в господарському відношенні і в межах закону визначених, в опікуванні народної освіти, народного здоров'я та в'язниць. VIII. Сприяння попередженню пошесті тварин, а також збереженню хлібних посівів та інших рослин...” [8, арк. 49]. Як ми бачимо, серед перелічених об'єктів відповідальності земств, чільне місце займає саме царина соціальної діяльності.

Земська скарбниця поповнювалася, в основному, за рахунок земських зборів (податки з торгово-промислових закладів, приватновласницьких та надільних селянських земель, з іншого нерухомого та рухомого майна в містах та повітах). Лише з 1907 р. земства стали отримувати фінансову допомогу від держави [1].

Серед чільних галузей земської діяльності слід відзначити, у першу чергу, зусилля у галузі освіти, на яку спрямовувалися найбільша частина коштів. Згідно законів, виданих у 1903 і 1911 роках (на основі яких функціонували земства), уся їхня діяльність у галузі народної освіти зводилася в основному до завідування господарською частиною початкових шкіл, асигнування коштів на їх розвиток, покращення матеріального становища вчителів, проведення позашкільних заходів тощо.

Реальні можливості діяльності земств Поділля у галузі народної освіти визначались їх бюджетами, що невпинно зростали до першої світової війни. Так, з 1904 р. по 1910 р. Подільське земство асигнувало на розвиток народної освіти 2,8 млн. крб., що було, в порівнянні з асигнуваннями на інші галузі земського господарства, явно переважаючими. У 1912 р. земські витрати на утримання початкових шкіл по Подільській губернії становили більше 237 тис. крб. [5, ст. 35].

Зрозуміло, земських асигнувань було недостатньо для того, щоб привести хоча б у задовільний стан початкові школи Поділля, яких, за звітом попечителя Київського учбового округу, нараховувалось у краї на 1 січня 1903 р. 292 міністерські та 1795 церковнопарафіяльних і шкіл грамоти [10, арк. 46].

І все ж таки більша частина земських коштів виділялась на розвиток міністерських і особливо церковнопарафіяльних шкіл. Так, наприклад, у 1909 р. з 643 тис. крб., що виділялись земством на народну освіту, 443 тис. крб. призначались церковнопарафіяльним школам. У 1912 р. від земств надійшло 478 тис. крб., або 53% усіх коштів, що виділялись на розвиток цього типу шкіл [11, с. 23].

Як бачимо, земства в значній мірі сприяли розвитку церковнопарафіяльних шкіл. З 1904 по 1912 рр. витрати земств на розвиток цього типу шкіл зросли з 20 до 69%, в той час як витрати святийшого Синоду, якому підпорядковувались церковнопарафіяльні школи, зменшились з 26 до 23%. [12, с. 4]. У 1913 р. Подільське земство займало перше місце серед 61 єпархії Росії по асигнуванню коштів на розвиток цього типу шкіл, куди виділило більше 470 тис. крб. [13, с. 84]. Тому не дивно, що церковнопарафіяльні школи на Поділлі і на початку XX ст. продовжували залишатися домінуючим типом початкових шкіл. Так на 1913 р. на території Подільської губернії їх нараховувалось – 1725 [14, с. 50].

Нерідко на земських зібраннях земські гласні відмовлялися надавати субсидії церковнопарафіяльним школам, оскільки вони викликали незадоволення селян. Так, у 1908 р. між мешканцями 13 сіл Вінницького повіту та єпархіальною училищною радою виник тривалий конфлікт. Селяни не відпускали грошей на церковні школи, пояснюючи це тим, що вони надто мало давали знань [11].

Певною мірою дбали земства й про розвиток позашкільної освіти, сприяючи (переважно наданням матеріальної підтримки) організації вечірніх занять, народних читань і бібліотек. У 1913 р., наприклад, Кам'янець-Подільське повітове земство виділило на бібліотеки 1,5 тис. крб., Летичівське – 1,9 тис. крб. (вирішивши відкрити їх при 38 училищах). Літинське і Проскурівське земства, маючи намір організувати по 6 бібліотек кожне, виділили відповідно 600 і 300 крб. [15, с. 8].

Займалися земства також й підготовкою педагогічних кадрів та підвищення їх кваліфікації, піклувалися про поліпшення матеріального становища учителів. Для підвищення кваліфікації вчителів скликали педагогічні з'їзди, регулярно влаштовували літні педагогічні курси [16, с. 56].

Однак, земські витрати неспроможні були кардинально змінити становище народної освіти. Сотні тисяч дітей залишалися поза школою. Згідно всеросійського шкільного перепису 1911 р. до початкових шкіл Поділля не потрапили 64,6% дітей [11].

Попри всі перераховані успіхи, земствам так і не вдалося у цей час підняти систему освіти Подільського краю на належний рівень.

Іншою важливою галуззю діяльності земств була охорона здоров'я місцевого населення, надання йому сучасної і кваліфікованої медичної допомоги.

Становище в галузі медицини стало поступово поліпшуватись з утворенням влітку 1904 р. губерньського земського управління охорони здоров'я. Реорганізація земських медичних установ давала свої позитивні наслідки. Зросла кількість лікарень, медичних дільниць та персоналу. Так, на 1 січня 1909 р. у Подільській губернії функціонувало 69 лікарських дільниць і 154 фельдшерських пункти. Найбільше їх було у Балтському повіті – 10 дільниць, у Гайсинському, Літинському, Ольгопільському, Ушицькому – по 6 дільниць. Всього налічувалося 903 лікарняних ліжка [17, с. 43].

Збільшувалось також і фінансування медичних закладів, поліпшувалось облаштування нових лікарень. Так, пологове відділення Кам'янець-Подільської губерньської земської лікарні за рахунок земств було забезпечено теплим і холодним водопостачанням, центральним опаленням, вентиляцією, електроосвітленням, телефонним зв'язком. Це була одна з найсучасніших для того часу медичних установ.

Селянам надавалося право безкоштовного стаціонарного лікування у всіх земських лікарнях.

Серед напрямів роботи земств важливе місце посідало сприяння розвитку сільського господарства. Так, з 1912 року при Подільській Губерньській управі було засновано постійно діючий комітет з дослідної справи та агрономічний кабінет при сільськогосподарському відділі земської управи [18, с. 137].

Агрономічна діяльність Подільського земства була тісно пов'язана із діяльністю сільськогосподарських товариств. Правда, зв'язок цей частіше за все обмежувався не стійким субсидюванням того чи іншого товариства з боку земства, але з кожним роком їх взаємовідсини приймали більшою мірою характер організованого планомірного співробітництва. У деяких випадках земство передавало під опіку сільськогосподарського товариства ту чи іншу галузь сільськогосподарської дослідної справи.

Так, наприклад, у 1908 році Подільська губерньська земська управа виділила 2000 крб. на заснування сільськогосподарської хімічної лабораторії. [19, с. 132]. До функцій лабораторії, входило проведення дослідження ґрунтів та насіння для потреб Подільського земства. Наприклад, велись аналізи марганцевої руди з Гайсинського повіту, охри із с. Слобідки-Носковецької, м. Тиврова Вінницького повіту, с. Жабокрича Брацлавського повіту, кам'яного вугілля із с. Кудіївки Вінницького повіту, тальку з Кам'янецького повіту, графіту, вкращеного у вапняк, знайденого у Гайсинському повіті, торфу [9, 40] тощо. Вже на 1913 рік у зв'язку із збільшенням обсягу робіт фінансування було доведено до 4 тис. крб. [9, 120].

Земство фінансувало також і такий напрямок діяльності сільськогосподарських товариств як організація систематичних курсів-читань по сільському господарству. Але особливу субсидію одержувало відділення скотарства та рільництва в розмірі по 8 тис. крб. Так, "союз скотозаводчиків" організував контрольні гуртки, облаштовував дослідні луги та запрошував спеціалістів по тваринництву. Подільське земство вже у 1913 році виділило окрему субсидію на влаштування трьох районних дослідних полів (Сатанів, Ольгопіль та Вінниця) в розмірі 8 тис. крб., з яких 3,5 тис. виділялось на одноразові та 4,5 тис. на поточні витрати по мережі дослідних полів [20].

Увагу земств привертала і кустарні промисли, яким вони намагались надавати посильне сприяння. У 1913-1914 роках на Поділлі з ініціативи губерньського земства відбулось обстеження господарств, які займалися промислами. Всього було виявлено 90 580 осіб, або 71 027 промислових дворів, які займалися ткацтвом та деревообробкою. Матеріали досліджень згодом було відбито у фундаментальному виданні "Кустарні промисли Подільської губернії" [21, с. 29].

Ще однією майже зовсім не висвітленою сторінкою Подільського земства була його видавнича діяльність. Основу земської літератури складали відомчі видання. До кожного губерньського зібрання друкувалися збірники доповідей з основних питань, які розсилалися земським гласним для ознайомлення. Після проведення зібрань виходили журнали засідань, стенографічні звіти, ухвали. Щороку земства оприлюднювали грошові звіти, фінансові баланси за рік, плани та кошториси прибутків і видатків [22, с. 51].

Випуском всіх земських відомчих видань займався загальний відділ. Так само була організована робота повітових земств. Вони випускали переважно відомчі матеріали. Налагодити друкування інших книг їм не вдалося. Тільки Гайсинське та Могилів-Подільське земства протягом 1906-1909 рр. випустили 5 книжок з

сільського господарства. Причому брошура "Перехід на хутори" (Гайсин, 1906) про сутність столипінської реформи була першим подільським виданням з сільського господарства українською мовою.

Планувалося здійснити ботанічні, географічні, геологічні, кліматологічні розвідки, вивчити тваринництво та ґрунти губернії. Сільськогосподарським відділом були запрошені як місцеві спеціалісти, так і фахівці з інших губерній. Професор Новоросійського університету (Одеса)

О. Набоких очолив вивчення подільських ґрунтів, відображене у 3 книжках. Професор Варшавського університету В. Ласкар'юв вивчав геологію Поділля, професор Київського університету В. Устьянцев – тваринництво.

Але війна завадила виконанню задуманого, багато розвідок не було закінчено. Тому за 1913-1916 рр. земством надруковано лише 10 книг з сільськогосподарської тематики. Частина видань була підсумком досліджень, що проводило земство, зокрема про бджолярство, ґрунти, тваринництво, кустарні промисли Подільської губернії; частина – матеріалами губернських нарад з тих чи інших сільськогосподарських питань; частина – порадами з сільського господарства, обміном досвідом [22, с. 52].

Окремо треба відзначити поліграфічне виконання земських видань. Подільські книги довоєнного часу у тогочасній пресі неодноразово характеризувалися як зразкові щодо художнього оформлення. Земство вимогливо ставилося до їх підготовки. Так, наприклад, щодо випуску "Кустарных промыслов Подольской губернии" (1916) тривалий час велися переговори з місцевими друкарнями, але коли виявилось, що вони не в змозі випустити кольорові ілюстрації, книгу замовили київській друкарні С. Кульженка. Економічна розруха доби визвольних змагань призвела до падіння поліграфічного рівня виконання видань, земські книжки зазнавали критики за зовнішній вигляд, друкарські помилки [22, с. 54].

Все ж таки, не зважаючи ні на що, земська книжкова продукція стала однією з основних складових тогочасної подільської книги.

Отже, підводячи підсумки, слід зазначити, що земські органи самоврядування провели величезну роботу, вивели на якісно новий рівень на місцях такі сфери суспільного життя, як народну освіту та охорону здоров'я. Також важливим є те, що не зважаючи на ряд чинників, ці органи місцевого самоврядування спромоглися організувати та проводити системні результативні дослідження впродовж усього свого існування, зробили значний внесок у розбудову народного господарства та культури краю. Вони взяли на свої плечі тягар справ, до реалізації яких виявилися неспроможними адміністративно-бюрократичні структури влади.

Джерела та література

1. Моїсеєва Т. М. Земська реформа та соціальна діяльність земств [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uk.xlibx.com>.
2. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВО) – Ф. 9. – Оп. 1. – Спр. 85. – Арк. 2.
3. ЦДАВО – Ф. 9. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 3.
4. ЦДАВО – Ф. 9. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 1.
5. ЦДАВО – Ф. 538. – Оп. 1. – Спр. 119. – Арк. 11.
6. ЦДАВО – Ф. 538. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 13.
7. ЦДАВО – Ф. 543. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 5.
8. ЦДАВО – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 182. – Арк. 49.
9. Елина О. Ю. От царских садов до советских полей: история с.-х. опытных учреждений XVIII – 20-е годы XX в.: в 2 т. / О.Ю. Елина; Рос. акад. наук; Ин-т истории естествознания и техники им. С. И. Вавилова. – М., 2008. – Т. 1. – 480 с.
10. Центральний історичний архів України у м. Києві – Ф. 442. – Оп. 656. – Спр. 1932. – Арк. 46.
11. Сесак І. В. З історії діяльності земських установ Поділля в галузі народної освіти (1904-1920 рр.) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://museum.vn.ua>
12. Отчет по отделу народного образования за 1912 год. – Каменец-Подольск, 1913. – С. 4.
13. Отчет по отделу народного образования за 1914 год. – Константиноград. – С. 84-85.
14. Экономическая жизнь Подолии. – 1915. – № 11. – С. 50.
15. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии учебных заведений округа за 1912 год: Отдел 8. – К., 1913. – С. 8.
16. Дровозюк Л. М. Діяльність Вінницького повітового земства в галузі освіти (1914-1917 рр.) // Тези доповідей Х Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця. – 1991. – С. 56-57.
17. Лациба В. Земська медицина на Поділлі на початку хх століття // Тези доповідей XVIII Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця. – 1998. – С. 43-44.
18. Сборник сведений о сельскохозяйственных учреждениях России: по данным анкеты 1910 г. / ГУЗиЗ; департамент Земледелия. – СПб.: Типолитограф. М. П. Фроловой, 1911. – 394 с.
19. Список сельскохозяйственных обществ и контрольных учреждений к 1 января 1915 г. / М-во земледелия. – Петроград, 1915. – 250 с.
20. Корзун О. В. Діяльність земств по становлення та розвитку сільськогосподарської дослідної справи у Подільській губернії в кінці XIX – на початку XX століття. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uk.xlibx.com>.
21. Завальнюк О. М. Земства Поділля в добу Української революції 1917-1920 рр. / О. М. Завальнюк, В. Б. Стецюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – 220 с.
22. Соломонова Т. Р. Видавнича діяльність Подільського земства 1904-1920 рр. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. IV. Серія: Історія: Збірник наукових праць. / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2002. – С. 51-54.

Yurchenko O. S. Establishment and principal activities of Podilsk county in early twentieth century

An important role in the formation of development civil society takes self-governing communities and this is a pledge in developing not only of individual regions, but the state in general. Based on archival materials preconditions of forming of rural territories which are researched in Podolsk province in the early twentieth century, are described the main activities, significance and results of Podolsk rural bodies in the region.

Key words: county, province, reform, decree, self-government.

Юрченко О. С. Создание и основные направления деятельности Подольских земских органов в начале XX века

Важную роль в формировании гражданского общества занимает развитие самоуправляющихся общин, и именно это является залогом развития не только отдельного региона, но и государства в целом. Опираясь на это, на основе архивных материалов, исследованы предпосылки создания земских органов на территории Подольской губернии в начале XX века, охарактеризованы основные направления деятельности, значение и результаты работы подольских земских органов на территории края.

Ключевые слова: земства, губерния, реформы, указ, самоуправления.

УДК 94(477)

А. Б. Кліш

ХРИСТИЯНСЬКО-СУСПІЛЬНИЙ СОЮЗ ТА МІЖНАЦІОНАЛЬНІ ВЗАЄМИНИ В ГАЛИЧИНІ

У статті проаналізовано складні взаємини між різними народами у Галичині на початку XX століття, зокрема суперечності між українцями, поляками та євреями. Показано ставлення представників Християнсько-суспільного союзу щодо національного питання упродовж 1911–1914 рр. Досліджено методи розв'язання міжнаціональних протиріч партійними діячами, їх ставлення щодо польського та єврейського питань. З'ясовано, що позиція партії була толерантною та поміркованою щодо ставлення до поляків та євреїв.

Ключові слова: Християнсько-суспільний союз, Галичина, польсько-українські взаємини, єврейське питання.

Міжнаціональні відносини у Галичині на початку XX ст. мали важливі наслідки для українського, польського та єврейського народів, носили суперечливий, а часом і драматичний характер. Важливим чинником тогочасних міжнаціональних взаємин виступали політичні процеси і явища, які втілювалися в тому числі через діяльність політичних партій, в тому числі й Християнсько-суспільного союзу (далі – ХСС).

Метою цієї статті є спроба проаналізувати ставлення представників ХСС до вирішення міжнаціональних взаємин у Галичині на початку XX ст.

Науковий доробок дослідників із задекларованої проблематики обмежується публікаціями Т. Антошевського [1], Н. Васьківа [2], А. Кліша [3–4], І. Монолатія [5], М. Мудрого [6] та інших дослідників.

Зазначені автори в основному узагальнено аналізують суспільно-християнську течію, зокрема ХСС. Проте окреслена нами проблема не знайшла ґрунтовного висвітлення у наукових публікаціях, тому аналіз історіографії дає змогу зробити висновок про те, що на сьогодні у науковій літературі відсутні праці, що ґрунтуються на дослідженні зазначеної проблеми, у яких було б з'ясовано роль ХСС у розв'язанні міжнаціональних взаємин у Галичині на початку XX ст.

Основною джерельної бази слугують матеріали періодики, зокрема часопису “Руслан”, а також архівні фонди Центрального державного історичного архіву України у Львові та відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника.

Напередодні парламентських виборів 1911 р. О. Барвінський вирішив реанімувати політичну організацію суспільно-християнського скерування, яка отримала назву “Християнсько-суспільний союз”.

Новоутворена партія була поміркованою у методах та поглядах, проповідувала віроповідність австрійській короні та розглядала Відень як гаранта поступу галицьких українців. На відміну від попередника, Католицького русько-народного союзу, ХСС мала більше ознак, характерних для політичної партії. Структура партії була централізованою та гнучкою, що дозволяло здійснювати ефективне управління [1, с. 27–28]. ХСС мав чіткішу організаційну структуру та фіксоване членство, місцеві організації, арбітражний суд, секції за професійним, становим і іншим чинниками. На 1911 р. керівництво ХСС обчислювало чисельність своєї партії 300–500 членами, яка поступово зростала [7, с. 2].

У Галичині на початку XX ст. надзвичайної ваги набули міжнаціональні взаємини українців, насамперед, з поляками та євреями. Свій погляд на це питання мали і представники ХСС.

Оскільки очільник ХСС, О. Барвінський, був одним із ідейних натхненників політики українсько-польського примирення, т.зв. “нової ери”, у 90-х рр. XIX ст., політичні опоненти новоутвореної партії дуже часто звинувачували її у “зраді національних інтересів”, “запроданстві”, “угодовстві” тощо.

Найчастіше їх звинувачували в угодовстві до польської крайової влади. Я. Гординський, доповідаючи про суспільно-політичну ситуацію в Галичині на загальних зборах ХСС, відповів на такі звинувачення: “Миж угодовці, хиба о стілько, що стремимо так само як і тамті до винайденя способу спільного пожитя між обома народами, що замешкують Галичину, на основі: рівний з рівним, а де діє ся кривда нашому народови, там ми упоминаємо ся о неї” [8, с. 1].

Ставлення ХСС до поляків було достатньо обережним. З одного боку, на зборах ХСС 26 грудня 1911 р. зазначалося, що “... по містах і місточках населене руске в порівнанно з польським становить навіть більшість, а члени громадських рад звичайно майоризовані більшистю польсько-жидівською, або є польсько-жидівські...” [9, с. 30]. Таке трактування, на думку І. Монолатія, додатково підсилював непривітний